

დიდი პროექტი და ჰუმანისტი

(შოთა რუსთაველის დაბადების 800 წლის თავის გამო)

მე-12 საუკუნე ყველაზე სახელოვანი ეპოქა ძველი საქართველოს ისტორიაში. ქართული სახელმწიფოს გონიერმა მეთაურმა ბრწყინვალე მხედართმთავარმა დავით აღმაშენებელმა შესძლო ჩვენი ქვეყნის ერთ ძლიერ სახელმწიფოდ შეკავშირება. დავითის დაწყებული საქმე მისმა მემკვიდრეებმა განაგრძეს. ძლიერების მწვერვალს საქართველომ თამარის ეპოქაში მიაღწია. ამიტომ არის, რომ ხალხმა მე-12 საუკუნეს “ოქროს ხანა” შეარქვა. მცირე აზიაში მაშინ მხოლოდ ორი ძლიერი ქრისტიანული სახელმწიფო არსებობდა: ძველი რომის მემკვიდრე - ბიზანტიის სახელმწიფო და ჩვენი ქვეყანა.

მაგრამ ამ დროს ბიზანტია ძალზე დასუსტებული იყო და ხშირ შემთხვევაში თვითონ ითხოვდა დახმარებას. ძლიერი ქართული სახელმწიფოს როლი და მნიშვნელობა თანდათან იზრდებოდა მთელს ახლო აღმოსავლეთში. ქართველი პოლიტიკოსები ძალზე შორს იყურებოდნენ და მხოლოდ ბრძოლასა და დაპყრობით ომებზე არ ეჭირათ თვალი. სამხედრო ძლიერების მიუხედავად, ჩვენი ქვეყნის მესვეურები არაჩვეულებრივ შემწყნარებლობას იჩენდნენ სხვა ეროვნების მიმართაც. შუა საუკუნეებში ეს იშვიათი შემთხვევა იყო. მაგალითად, საქართველოს დედაქალაქ თბილისში ქართველებთან ერთად თავისუფლად ცხოვრობდნენ მრავალი ეროვნების წარმომადგენლები, ქრისტიანული ეკლესიის გვერდით თბილისში იყო მაჰმადიანური სამლოცველოები და ა.შ. ხალხით მოდიოდნენ ჩვენს ქვეყანაში სტუმრები სხვადასხვა ქვეყნებიდან, გაცხოველებული იყო ვაჭრობა და კულტურული ურთიერთობები. ასეთი კავშირების მეოხებით საქართველო ადვილად ითვისებდა ახალსა და მოწინავეს, რაც კი მაშინდელ მსოფლიოში არსებობდა. ეკონომიურმა და პოლიტიკურმა ძლიერებამ დიდი კულტურული აღორძინება გამოიწვია. დაწინაურდა ხელოვნების თითქმის ყველა დარგი. მაგალითად, არქიტექტურის ბრწყინვალე ძეგლები, ციხე-სიმაგრეები და ეკლესია-მონასტრები, რომლებითაც მოფენილია ჩვენი ქვეყანა, მეტწილად ამ ხანებშია აგებული. საკმარისია მათი უბრალო ჩამოთვლაც კი, რომ წარმოიდგინოთ მაშინდელი მშენებლობის გრანდიოზული მასშტაბები. აღორძინდა ფრესკული მხატვრობა, შეიქმნა ჭედური ხელოვნების შესანიშნავი ნიმუშები. ყველგან და ყველაფერში იგრძნობა, რომ ქრისტიანული რელიგიის ჩარჩოები ვეღარ აკავებს თავისუფალი აზრის მძლავრ

შემოტევას.

სრულიად ახალ სიმაღლეებს დაეუფლა ქართული მწერლობა, ფილოსოფია და მეცნიერება. ქართული ფილოსოფიის, მწერლობისა და პოეზიის წარმომადგენლები სვამდნენ ისეთ საკითხებს, რომლებიც სამაგალითო იყო მსოფლიოს ყველაზე განვითარებული ქვეყნებისთვისაც კი.

სამწუხაროდ, ამ ეპოქის მონაპოვართაგან ბევრი რამ იავარჰყო შემდეგი დროის ჟამთა სიავემ, მაგრამ გადარჩენილი ძეგლებიც საკმაოდ ნათელჰყოფენ

#4

ამ აზრის სისწორეს. ჩვენამდე მოაღწია გამოჩენილი ქართველი მოღვაწეების ექვთიმე და გიორგი ათონელების, არსენ იყალთოელისა და იოანე პეტრიწის თხზულებებმა. ამ დროს დაიწერა შავთელისა და ჩახრუხადის შესანიშნავი სახოტბო ოდეები, რომლებშიც შექცეულია ძლიერი ქართული სახელმწიფო და მათი მეთაურები. ბრძოლაში შეუდრეკელი მოყმე-რაინდის ფანტასტიკური საგმირო საქმეები აღწერა „ამირან-დარეჯანიანის“ ავტორმა მოსე ხონელმა. ქართველი მკითხველი გაეცნო ანტიკურ მწერლობას, აღმოსავლური პოეზიის ნიმუშებს. სარგის თმოგველმა ბრწყინვალე ქართულით თარგმნა სპარსული პოემა „ვისრამიანი“. სწორედ ამ ხანებში დაიწერა შოთა რუსთაველის უკვდავი ვეფხისტყაოსანი, რომელმაც დააგვირგვინა ჩვენი მწერლობის ბრწყინვალე ეპოქა.

მსოფლიოში იშვიათია წიგნი, რომელსაც თავისი ხალხის ისეთი სიყვარული ჰრგებოდეს, როგორც ვეფხისტყაოსანს. ქართველმა ხალხმა შოთა რუსთაველი პოეზიის მამამთავრად აღიარა და უკვდავი შარავანდედით შემოსა მისი სახელი.

მიუხედავად ასეთი დიდი სიყვარულისა, ჩვენ შედარებით ცოტა რამ ვიცით ვეფხისტყაოსნის ავტორის ცხოვრებაზე. რუსთაველმა ამ შემთხვევაშიც გაიზიარა სხვა ხალხების გენიოსთა ბედი. ახლაც გრძელდება საბერძნეთში საუკუნეთა წიაღიდან მომდინარე დავა „ილიადასა“ და „ოდისეის“ ავტორზე. ასევე ლეგენდებითა და გადმოცემებით მოაღწია ჩვენ დრომდე გენიალური ფირდოუსის, სპარსული ნაციონალური ეპოსის „შაჰ-ნამეს“ ავტორის სახელმა. ასეთი მაგალითები მრავალზე მრავალია მსოფლიო ლიტერატურის ისტორიაში და რუსთაველი ამ შემთხვევაში გამონაკლისი არ არის.

ამის მიზეზი პირველ რიგში თვით ჩვენი ისტორიული ცხოვრების უკუღმართობაში უნდა ვეძიოთ. საუკუნეთა მანძილზე მტრებით გარშემორტყმული საქართველო უთანასწორო ბრძოლას ეწეოდა. ცეცხლმა და მახვილმა გაანადგურა, უჩინოდ აქცია ძველი დროიდან მომდინარე ძვირფასი ძეგლები. განსაკუთრებული სიყვარული რომ არა, ალბათ ვეფხისტყაოსანსაც იგივე ბედი ელოდა, როგორც მისი

დროის სხვა თხზულებებს.

ვეფხისტყაოსნის დაწერის დროიდან ჩვენამდე თუმცა მოაღწია რამდენიმე მატყანემ, მაგრამ მათში ვერ ვპოულობთ რუსთაველზე, როგორც პოეტზე, რაიმე ცნობას. მემატყანეები უფრო მეფეთა ცხოვრებით და სახელმწიფოს ოფიციალური ამბებით იყვნენ დაინტერესებულნი.

რუსთაველის სახელის მიჩქმალვაში უეჭველად გარკვეული როლი ითამაშა ეკლესიის მოღვაწეთა რეაქციულმა ფრთამ. რეაქციონერები ვერ ეგუებოდნენ ვეფხისტყაოსანში გადმოცემულ თავისუფალ აზრებს და კერძოდ იმას, რომ პოემაში არცერთხელ არ იყო ნახსენები რელიგიის მიერ დაკანონებული ზოგი ცნება. ეკლესია ხელს უშლიდა ვეფხისტყაოსნის პოპულარობას. კრძალავდა ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერთა გავრცელებას. მაგალითად, არის მინიშნება, რომ წყალში გადაყარეს პოემის პირველი გამოცემის თითქმის მთელი ტირაჟი.

მაგრამ ყველა ამ განსაცდელს გადაურჩა ვეფხისტყაოსანი და მისი ავტორი, რადგან უძლეველი იყო ძალა ხალხის სიყვარულისა, რომელსაც რუსთაველის პოემა მიაჩნდა ჭირისა და ლხინის უპირველეს მეგობრად, სიბრძნის დაუშრეტელ წყაროდ.

შოთა რუსთაველი სახელოვანი ქართველი მეფის თამარის დროის მოღვაწეა. პირველ რიგში ეს ჩანს თვით ვეფხისტყაოსანში. პოემის შესავალში რამდენიმე ადგილას ავტორი თამარზე, როგორც თანამედროვეზე ისე საუბრობს.

#5

ამასთან ავტორი გადაკვრით მიგვანიშნებს, რომ პოემაში, თუმცა აღწერილია შორეული ქვეყნების ამბები, მაინც საქართველო იგულისხმება. ვეფხისტყაოსნის პირველ თავშივე, მაგალითად, აღწერილია ისეთი ამბები, რომლებიც დამახასიათებელია მე-12 საუკუნის საქართველოსათვის. შუა საუკუნეების მსოფლოში უჩვეულო ფაქტი იყო ქალის გამეფება. განსაკუთრებით აღმოსავლეთში, სადაც მაჰმადიანურმა სარწმუნოებამ ქალს ყოველგვარი პრივილეგიები წაართვა. საქართველოში ამ საკითხს ძველთაგანვე სხვაგვარად უყურებდნენ და ქალის გამეფებაში არაფერს უჩვეულოს არ ჰხედავდნენ. თამარის გამეფებაც ამ შეხედულებების დადასტურება იყო. „ლეკვი ლომისა სწორია, ძუ იყოს, თუნდა ხვადია“ - ამბობს რუსთაველი და ზუსტად ისევე აღწერს თინათინის გამეფების ამბებს, როგორც ეს ჩვენში თამარის მაგალითზე მოხდა. თამარის მამის გიორგი III მსგავსად, არაბთა მეფეს როსტევანს არ ჰყავდა ვაჟი და თავისი ქალი თინათინი დასვა სამეფო ტახტზე.

ვეფხისტყაოსნიდანვე არის შესაძლებელი მისი დაწერის თარიღების

დაზუსტებაც. თამართან ერთად აქ შექებულია მისი მეუღლე დავით სოსლანი, რომელიც გარდაიცვალა 1207 წელს. რადგან ამ ეპოქის მეორე თხზულება „თამარიანი“ დაიწერა 1205 წლისათვის და იგი ჯერ კიდევ არ იცნობს ვეფხისტყაოსნის გმირებს, რუსთველოლოგები ფიქრობენ, რომ ვეფხისტყაოსანი მისმა ავტორმა დაამთავრა სწორედ 1205-1207 წლებში.

საიდან ვიცით, რომ პოემის ავტორია შოთა რუსთაველი? პირველ რიგში აქაც ვეფხისტყაოსანი უნდა მოვიშველიოთ. შესავალშივე რამდენჯერმე არის აღნიშნული, რომ მეფე თამარის სადიდებლად ვეფხისტყაოსანი გალექსა რუსთველმა (ძველი ფორმაა რუსთველი და არა რუსთაველი, როგორც ეს შემდეგში გავრცელდა ჩვენში). პოემის ავტორად რუსთველია დასახელებული პოემის გაგრძელებათა იმ ნაწილებში, რომლებიც შეიქმნა ვეფხისტყაოსნის დაწერიდან არცთუ ძალზე დაშორებულ ხანაში. გვარი (თუ ზედწოდება) რუსთველი წარმომდგარი უნდა იყოს რომელიმე ციხესიმაგრის ან დასახლებული პუნქტის რუსთავის სახელწოდებიდან. შუა საუკუნეებში ასე იქმნებოდა ახალი ფეოდალური გვარები, როგორც, მაგალითად, თმოგველი - ციხე თმოგვის პატრონობიდან, ჯაყელი - ციხე ჯავიდან, სურამელი, ფანასკერტელი, თორელი და ა. შ.

დღეს არ არის ზუსტად გარკვეული თუ რომელი რუსთავის მკვიდრი იყო ვეფხისტყაოსნის ავტორი, რადგან იმ დროს საქართველოში რამდენიმე ასეთი პუნქტი არსებობდა (მაგალითად, თბილისთან ახლოს მდებარე ციხე-ქალაქი რუსთავი და მესხეთის რუსთავი, ასპინძის მახლობლად). ამ საკითხზე ჩვენს მეცნიერებაში არსებობს განსხვავებული ჰიპოთეზები, მაგრამ მათ ჩვენ შემდეგში შევეხებით.

ვეფხისტყაოსნის შინაარსის გაცნობა გვარწმუნებს, რომ მისი ავტორი სამეფო კართან დაახლოებული, რომელიღაც დიდგვაროვანი ოჯახის წარმომადგენელი უნდა იყოს. იგი არაჩვეულებრივი სიზუსტითა და ცოდნით აღწერს სამეფო კარის ცხოვრებას. აქ გაბატონებულ წესებს და ზნე-ჩვეულებებს. ეს მოსაზრება დაადასტურა შორეულ პალესტინაში არსებულ იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში მოპოვებულმა მასალებმა. როგორც ცნობილია, შუა საუკუნეებში ქართველები, ისევე როგორც სხვა ცივილიზებული ერები, თავის საგანმანათლებლო ცენტრებს - ეკლესია-მონასტრებს აშენებდნენ სამშობლოს ფარგლებს გარეთაც, რაც სხვადასხვა ქვეყნებს შორის კულტურული ურთიერთობის შესანიშნავი საშუალება იყო. ერთ-ერთი ასეთი საგანმანათლებლო ცენტრი იყო

ჯვარის მონასტერი, რომელიც ქართველებმა ააგეს ქრისტიანობის წმინდა ქალაქ იერუსალიმში. ჩვენი მეფეები, სახელოვანი მოღვაწეები ყოველმხრივ ეხმარებოდნენ ასეთ საგანმანათლებლო ცენტრებს. მაგალითად, ცნობილია, რომ თამარ მეფე ყოველწლიურად დიდძალ შესაწირავს აგზავნიდა მათ შესანახავად.

ირკვევა, რომ იერუსალიმის ჯვარის მონასტრის გამშვენიერება-განახლების საქმეში მონაწილეობა მიუღია ვეფხისტყაოსნის ავტორსაც. მან, თავისი საფასით, მოახატვინა ეკლესიის გუმბათი. როგორც ჩანს, ამ ღვაწლის გამო იგი შეუტანიათ მონასტრის მატიანეში და სხვა მოღვაწეებთან ერთად მონასტრის ერთ-ერთ სვეტზე დაუხატავთ მისი პორტრეტი. თუ ვეფხისტყაოსნიდან ჩვენ უკვე ვიცით პოეტის გვარი - რუსთაველი, აქ რუსთველობასთან ერთად დასახელებულია მისი სახელიც - შოთა. აქედანვე ვიგებთ, რომ შოთას საქართველოს სამეფო კარზე სჭერია ვეზირის მაღალი თანამდებობა - მეჭურჭლეთუხუცესობა, რაც დღევანდელი გაგებით უდრის ფინანსთა მინისტრის თანამდებობას. ამ დროს თამარის კარზე სულ ოთხი ვეზირის თანამდებობა არსებობდა (მწიგნობართუხუცესი, ამირსპასალარი, მანდატურთუხუცესი და მეჭურჭლეთუხუცესი) და გასაგებია, თუ რამდენად იყო დაწინაურებული შოთა საქართველოს სამეფო კარზე. ვეფხისტყაოსნის ავტორის აღზრდაზე ჩვენ არ მოგვეპოვება კონკრეტული ცნობები. მაგრამ პოემაში გამოვლენილი ღრმა ცოდნა თავისთავად არკვევს მისი განათლების ხასიათს. როგორც ჩანს, იგი შესანიშნავად ფლობდა აღმოსავლურ ენებს (არაბული, სპარსული), იცნობდა ამ ენებზე არსებულ უმდიდრეს პოეზიას, იცოდა ბერძნული და ამ გზით გაცნობილი იყო ანტიკურ მწერლობასა და ფილოსოფიას. შემდეგში ამ ცოდნის გაფართოებას ხელს უწყობდა თამარის კარზე ყოფნაც, რადგან იმ ხანებში საქართველო მთელს ახლო აღმოსავლეთში ერთ-ერთი უძლიერესი სახელმწიფო და კულტურულად დაწინაურებული ქვეყანა იყო.

ჩვენ ზემოთ აღვნიშნეთ, რომ საქართველოში რამდენიმე რუსთავი არსებობს. რომელი რუსთავიდან იყო ვეფხისტყაოსნის ავტორი?

ერთ-ერთი პირველი რუსთველოლოგი თეიმურაზ ბაგრატიონი, რომელიც მოღვაწეობდა გასული საუკუნის პირველ ნახევარში, ფიქრობდა, რომ შოთამ რუსთაველობა მიიღო თბილისთან ახლოს მდებარე ციხე-ქალაქის პატრონობის გამო. მაგრამ ჯერ-ჯერობით არ არის აღმოჩენილი ამის დამადასტურებელი საბუთები. თამარის დროს რუსთავს სხვა გვარის მფლობელები ჰყოლია. მაგალითად, 1190-იან წლებში რუსთავი მიუბოძებიათ საქართველოს ამირ-სპასალარ ზაქარია მხარგრძელისათვის. თეიმურაზზე ადრეული მწერლების ცნობით შოთა მესხეთიდან ყოფილა და მისი გვარი რუსთაველიც იქაური რუსთავიდან მომდინარეობს. იმ

გაგრძელებებში, რომელიც დაურთავთ ვეფხისტყაოსნისთვის, შოთა მესხეთის მკვიდრად იგულისხმება. მე-17 საუკუნის პოეტი არჩილიც შოთაზე ამასვე აღნიშნავს. თვით სახელი შოთაც ძალზე გავრცელებულია საქართველოს იმ კუთხეში. თუ გავიხსენებთ, რომ შოთას მეჭურჭლეთუხუცესობა მიუღია თამარის კარზე, ესეც მხარს უჭერს ასეთ შეხედულებას. თამარის დროს და შემდეგაც მეტწილად მესხ დიდებულებს ნიშნავდნენ ამ თანამდებობაზე (დაწვრილებით იხ. ს. ცაიშვილი, შოთა რუსთაველი, მნათობი, 1966 წ. № 2). აღსანიშნავია ისიც, რომ მესხეთი ამ ხანებში ძალზე დაწინაურებული მხარე ჩანს და თამარის დროის ბევრი სახელოვანი მოღვაწე სწორედ მესხეთიდან

#7

არის გამოსული. დასასრულ, ამასვე უჭერს მხარს ხალხის დიდებული ტრადიცია - ყველა თქმულება ერთხმად აღიარებს, რომ შოთა მესხეთიდან ყოფილა და შემდეგ დაწინაურებულა თამარის კარზე.

ახლა ორიოდე სიტყვით რომ შევაჯამოთ ზემოთქმული, მივიღებთ შემდეგ სურათს:

ვეფხისტყაოსნის ავტორი დაბადებულია დაახლოებით 1162-1166 წლებში, რადგან იგი თამარის უფროსი თანამედროვე ჩანს (თამარის დაბადებაც ასევე დაახლოებითაა ცნობილი 1168-1172 წწ.). იგი წარმოშობით მესხეთიდან ყოფილა, სწავლა-აღზრდა მას აქვე -საქართველოში მიუღია (ზოგი გადმოცემით, იგი ერთ დროს სწავლობდა კახეთში, იყალთოს აკადემიაში). ხოლო შემდეგ თითქოს იგი საბერძნეთში სრულყოფს თავის ცოდნას (მართლაც, დავით აღმაშენებლისა და თამარის დროს ბევრი ქართველი ახალგაზრდა სწავლობდა საბერძნეთში). განათლებული და სარაინდო საქმეებში განსწავლული შოთა დაწინაურებულა თამარის კარზე. აქვე დაუწერია მას თამარის ქება და სხვა თხზულებები, ხოლო 1205-1207 წლისათვის დაუსრულებია ვეფხისტყაოსანი. თამარის კარზე იგი მონაწილეობდა სახელმწიფო საქმეებში და, როგორც ჩანს, მონაწილეობდა იმ ბრძოლებშიც, რომლებიც თამარმა გადაიხადა საქართველოს მტრების წინააღმდეგ (ასევე ახასიათებენ პოეტს შემდეგი საუკუნის მწერლებიც, მაგალითად, არჩილი და სხვ.). მოხუცებული პოეტი თამარის გარდაცვალების შემდეგ, დაახლოებით მე-13 საუკუნის 20-იან წლებში გამგზავრებულა იერუსალიმის ჯვარის მონასტერში. ზოგი გადმოცემით, იგი იქვე გარდაცვლილა.

რუსთაველსა და მის პოემაზე შეიქმნა მრავალზე მრავალი თქმულება. ხალხის ფანტაზიამ შეავსო ისტორიულ ცნობათა სიმცირე და შარავანდედით შემოსა

მგოსანთა-მგოსნის პიროვნება.

ვეფხისტყაოსანი პირმოა უძველესი ქართული კულტურისა, რომელშიც ორგანულადაა შერწყმული აღმოსავლეთისა და დასავლეთის (ბიზანტიის გზით) ცივილიზაციათა მონაპოვრები.

შოთა რუსთაველმა, რომელიც გამოხატავდა ქართველი ხალხის ყველაზე სახელოვანი ეპოქის მისწრაფებებს, უკვდავი ჰიმნი უმღერა ადამიანის უკეთილშობილეს გრძნობებს: მეგობრობასა და სიყვარულს და შუა საუკუნეთა პოეზიის ისტორიაში ერთ-ერთმა პირველთაგანმა განამტკიცა სრულყოფილი ადამიანის ახლებური იდეალი.

სიბრძნე და პოეზია გაუთიშველად ბატონობს რუსთაველის პოემაში. ვეფხისტყაოსნის იდეალური გმირები რენესანსული სულით არიან აღზევებულნი, ბრძოლა და ოპტიმიზმი, ცხოვრების წინაშე არგადრეკა ვეფხისტყაოსნის მსოფლშეგრძნების ქვაკუთხედი, რაც მარადუკვდავი შარავანდედით მოსავს რუსთაველსა და მის პოემას.

ჩვენ მოკლედ შევხებით იმ ძირითად საკითხებს, რაც დაკავშირებულია „ვეფხისტყაოსანთან“, როგორც შუასაუკუნეთა მსოფლიოს უდიდეს მხატვრულ მოვლენასთან.

ამბავი, რომელიც გადმოცემულია პოემაში, სიუჟეტური თვალსაზრისით ძალზე ოსტატურად არის გაშლილი.

პოემა ნესტანისა და ტარიელის განუმეორებელი სიყვარულისადმია მიძღვნილი, მაგრამ ავტორი თხრობას არაბეთის ამბებით იწყებს. ამის შემდეგ, რაღაც იდუმალებით მოსილ ვითარებაში შემოჰყავს უცხო მოყმე - ტარიელი და მისი კვალის ძიება თავიდანვე ქმნის დამაბულ ატმოსფეროს. მკითხველი ინტერესით მიჰყვება ტარიელის სამეხრად წასულ ავთანდილს და იგებს ნესტანისა

#8

და ტარიელის ტრაგიკული სიყვარულის ამბავს. სიუჟეტის შემადგენელ ყოველ ცალკეულ ეპიზოდს გარკვეული მხატვრული ფუნქცია აკისრია. გმირთა თავგადასავლის ახალი მომენტებით გამდიდრებასთან ერთად ყოველი ეპიზოდი ამზადებს მომდევნოს და ასე, უწყვეტი ტალღისებური გადასვლებით თხრობა აღწევს თავის კულმინაციურ წერტილს. ავიღოთ თუნდაც პირველივე ეპიზოდური ამბავი: როსტევანისა და ავთანდილის ნადირობა. ამ ეპიზოდით ჩვენ ვიგებთ ძალზე მნიშვნელოვან ამბავს. ავთანდილი სწორუპოვარი რაინდია (იგი ნადირობაში

დაჯახნის თვის მეფე-როსტევანს) და, ამდენად, არაბეთს მისი სახით ჰყავს ღირსეული მხედართმთავარი. ამასთანავე აქვე ინასკვება სიტუაცია ახალი ეპიზოდისათვის. ნადირობის დროს როსტევანი და ავთანდილი წააწყდებიან ვეფხის ტყავით მოსილ უცხო რაინდს - იწყება ახალი ამბავი. თინათინი თავის მიჯნურს ავთანდილს აძლევს მძიმე დავალებას, როგორმე შეიტყოს უცხო მოყმის ვინაობა. ასეთივე ხერხით მიმდინარეობს თხრობა შემდეგ თავებშიც, რაც ქმნის არაჩვეულებრივ დინამიზმს სიუჟეტის თანდათანობითი განვითარების დროს. ვეფხისტყაოსანს თუ აღმოსავლურ პოემებს შევადარებთ, რომლებშიც მეტწილად სიუჟეტური ხაზი ძალზე დაშლილია, რუსთაველის პოემა სრულიად საწინააღმდეგო სურათს გვაძლევს. ამ თვალსაზრისით ნიზამის პოემებისა და „ვეფხისტყაოსნის“ შედარების დროს ა. ნ. ბოლდირევი მართებულად შენიშნავს: В поэмах Низами фабула играет далеко не первостепенное значение... действие в поэмах Низами очень замедлению, что дает возможному сюжету быть развитым на протяжении нескольких тысяч стихов. В поэме Руставели наблюдается противоположная картина; сложный запутанный сюжет разивается в очень энергичном темпе на протяжении всей поемы¹.

გარეშე ეპიზოდებისაგან თხრობის განტვირთვით „ვეფხისტყაოსანი“ ემიჯნება დასავლეთ-ევროპულ სარაინდო რომანებსაც (მაგალ. ეშენბახელის „პარციფალი“. კრეტიენ დე ტრუას „ლანსელოტი“ და სხვ.), სადაც აშკარად შეიმჩნევა ავანტურული თავგადასავლებით გატაცება.

ამასთან პოემაში გზადაგზა ჩართულია ავტორისეული წიაღსვლები, ლირიკული გადახვევები, რაც სიუჟეტს იცავს ერთფეროვნებისაგან. გარკვეული ელფერი შემოაქვს პოემაში ეპისტოლეებსაც, რომელთა შორის არაჩვეულებრივი პოეტურობით ბრწყინავს ნესტანის წერილები (განსაკუთრებით, ნესტანის სიბრძნითა და პოეზიით აღსავსე წერილი ქაჯეთის ციხიდან).

ვეფხისტყაოსნის, როგორც ლიტერატურული ჟანრის განსაზღვრის დროს ჩვენ ვნახავთ, იგი ვერ მოთავსდება საგმირო ეპოსის საზღვრებში, მაგრამ, უნდა ითქვას, რომ ძველი ეპოსისათვის დამახასიათებელი ელემენტები აქ უეჭველად შეინიშნება. პოემაში, მაგალითად, თავისებურად არის გამოვლენილი კეთილისა და ბოროტის შეჯახების მარადიული ბრძოლა (თუმცა, ვეფხისტყაოსნის ავტორს ამ საკითხზე საკუთარი კონცეფცია მოეპოვება), ძველ მითოლოგიას განეკუთვნება მზეთუნახავის ბოროტების სამეფოში მოთავსება) რასაც პოეტი გველემუაპის მიერ მთვარის შთანთქმას ადარებს (ეს სახეც უძველესი ხალხური წარმოდგენებიდან მოდის). პოემაში არის მაგიურობის შემცველი რამდენიმე ეპიზოდი - გმირები დევთა გამოქვაბულში პოულობენ ჯადოსნურ საომარ იარაღს,

¹ Помятники эпохи Руставели, Сборник, 1938, стр. 117.

რომელიც ქაჯთა სამეფოს დამარცხებაში უნდა გამოადგეთ და ა. შ, მაგრამ ყოველივე ეს მაინც მხოლოდ ცალკეული მომენტებია. ვეფხისტყაოსანი ამითაც მკვეთრად განსხვავდება მისი წინამორბედი ქართული სადევგმირო ხასიათის თხზულებებისაგან. გავიხსენოთ მოსე ხონელის „ამირან-დარეჯანი“, რომელშიც ძალზე მოჭარბებულია ზებუნებრივობის ელემენტი. საერთოდ, ადრეულ ხანას თავი რომ დავანებოთ, ზებუნებრივი მსჭვალავს საშუალო საუკუნეთა თითქმის ყოველ მნიშვნელოვან თხზულებას, როგორც დასავლეთში, ისე აღმოსავლეთში. გერმანულ ეპოსში „სიმღერა ნიბელუნგებზე“ ზიგფრიდი უჩინ-მაჩინის ქუდის დახმარებით იხსნის ბრუნჰილდეს. ასევე ხშირად მიმართავენ ზებუნებრივ ძალას ფახრედინ გურგანის „ვის ო რამინის“ და ამავე ტიპის თხზულების „ტრისტან და იზოლდას“ გმირები. ჭარბადაა ეს ელემენტი სპარსულ როგორც საგმირო, ისე რომანტიულ პოემებშიც. მოვლენათა რეალურ განზომილებებში გადმოცემა „ვეფხისტყაოსნის“ ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშანთვისებაა.

როგორც აღვნიშნეთ, ძველი ეპოსისაგან განსხვავებით, სადაც ავტორი თითქოს „ჩრდილში დგას“ და ასე მოგვითხრობს გმირთა თავგადასავალს, ვეფხისტყაოსანში ძალზე საგრძნობია ლირიკული ნაკადი. პოემაში ხშირად შევხვდებით ადგილებს, სადაც ავტორი თვითონ ერევა თხრობის მდინარეებაში და თავის შეხედულებებს გამოხატავს ამა თუ იმ საკითხზე, ავტორისეული კომენტარი აძლიერებს მხატვრულ სურათს. სწორედ ავტორისეული რემარკაა პოემის ბრწყინვალე სტროფი (ვა, სოფელო, რაშიგან ხარ, რას გვაბრუნებ, რა ზნე გჭირსა“), რომელიც წინასწარ ქმნის ლირიკულ განწყობას „ავთანდილის სიმღერისათვის“, რომელშიც გამოთქმულია შეხედულება სოფლის გაუტანლობაზე. რუსთაველი ასეთ დროს კიდევ უფრო მძლავრად ავლენს ადამიანის სულის სიღრმეების ცოდნას და არაჩვეულებრივი ნატიფი ხელოვნებით გადმოგვცემს გრძნობათა მიმოხრას. ფაქტიურად ასეთივე შესაძლებლობას ქმნის ავტორი, როცა თვით ტარიელისავე პირით მოგვითხრობს გმირის თავგადასავალს. მკითხველი მოწმე ხდება ტარიელის სულიერი ტკივილებისა, როცა იგი თავის ხსოვნაში აღადგენს გამიჯნურებისა და შემდეგ ნესტან-დარეჯანის მოულოდნელად დაკარგვის ამბავს. ავტორისეულ ჩანართებთან ერთად იგივე ხერხი ლირიკულ ნაკადს უფრო წინა პლანზე სწევს.

ტარიელისათვის, რომელიც ფაქტიურად განშორებულია ადამიანურ ყოფას (ნესტანის დაკარგვის გამო) და მორჩილად ელოდება ამ ქვეყნიდან გასვლის ჟამს, ძალზე სამძიმოა თავისი წარსულის გახსენება. კვლავ უნდა გაიხსნას ძველი

ჭრილობები, განახლდეს სულიერი ტკივილები, რაც თითქოს მიყუჩებულია კაცთაგან შორს მყოფი გმირისათვის. მაგრამ იგი ამ მსხვერპლზე მიდის ავთანდილის გამო და ამით ავლენს თავის თავდადებას ახლად ჩასახული ძმობა-მეგობრობისადმი. ამასთან, ტარიელი ავთანდილის სახით ხედავს მიჯნურ-რაინდს, რომელსაც დახმარება სჭირდება. ავთანდილი მიჯნურის დავალებით არის წამოსული უცხო მოყმის სამებრად. რაინდული კოდექსი კი ღაღადებს თანაგრძნობას, მეგობრისათვის თავდადებას. ტარიელის სიტყვებია:

„...ვინცა კაცმან ძმა იძმოს, თუ დაცა იდოს,
ხამს, თუ მისთვის სიკვდილსა და ჭირსა თავი არ დარიდოს
ღმერთმან ერთი ვით აცხოვნოს, თუ მეორე არ წაწყმიდოს!
შენ ისმენდი, მე გიამბობ, რაცა გინდა წამეკიდოს" (306).

#10

მთელი ეს ეპიზოდი ერთიან ლირიკულ აღსარებად აღიქმება და ძალზე თავისებური ელფერი შემოაქვს პოემის მხატვრულ აღნაგობაში.

სიუჟეტის განვითარება ზოგჯერ მოულოდნელ აფეთქებასაც ემყარება. გავიხსენოთ ტარიელის და ნესტანის პირველი შეხვედრა, ტარიელისაგან გონების დაკარგვა. თანამედროვე მკითხველისათვის შესაძლოა გაუგებრადაც კი ჩანდეს მოულოდნელი გამიჯნურების ამგვარი სცენა, ანუ, როგორც იტყვიან, პირველი შეხედვისთანავე გამიჯნურების ამბავი, მაგრამ ისეთი მხატვრული ქმნილებისათვის, როგორიც არის „ვეფხისტყაოსანი“, სიუჟეტის ასე განვითარება ისევე ბუნებრივია, როგორც ამაღლებული მეტაფორული სტილი. ძველ, აღმოსავლურ პოემათა მსგავსად „ვეფხისტყაოსანში" ჩვენ ვერსად შევხვდებით მაგალითად, იდეალურ გმირთა პირდაპირ დახასიათებას ან გარეგნობის ჩვეულებრივი ფერებით ხატვას. მზე და მთვარე და, საერთოდ, ასტრალური სამყაროდან მოხმობილი მეტაფორები ისევე აუცილებელია, როგორც პატიოსანი თვლებისა და ფერთა სიუხვის ბრწყინვალეების გადმოცემა. (ეს ვეფხისტყაოსნის პოეტიკის ერთი თვისებაა) ნესტანისა და თინათინის სახე მზესავით ბრწყინვალეა ან მთვარის მოვანებასა ჰგავს, სახე ბროლი და ლალია, თვალები მელნის ტბაა და წარბ-წამწამნი გიშერი, ბაგე ვარდის კონაა, კბილები მარგალიტი. სწორედ ეს იყო პოეტური ძალის მაჩვენებელი და რუსთაველი ამ პოეტურ ხერხს მიუწვდომელი სიძლიერით იყენებს, ასეთივე მხატვრული სტილის თავისებურებაა პოემაში გადმოცემული განცდების სიჭარბე, ტირილი და ცრემლი, რომელიც ზღვას ერთვის და აგრეთვე სიყვარულის მოულოდნელი აფეთქება,

რომელიც მიჯნურის სულიერი წონასწორობის დარღვევას იწვევს. ასეთ კონტექსტშია წარმოდგენილი ნიჟამის გმირები მის რომანტიულ პოემებში, ზღვასავით დაუშრობელთა ყაისის-მაჯნუნის ცრემლები ლეილასთან არა მარტო პირველი, არამედ ყოველი შეხვედრა ყაისისათვის მომკვდინებელი ლახვარივითაა. ასევეა გადმოცემული „ვისრამიანში“ რამინის მიერ ვისის პირველი ხილვა: „რა რამინ ვისის პირი ნახა, ვითამცა გულსა უტევანი ისარი სცემოდა, ცხენისაგან ფურცელის ოდნად სუბუჟად ჩამოიჭრა. მოედვა მიჯნურობისა ცეცხლი გულსა, დაუწვა ტვინი და გონება წაუღო, წამსა თვალისასა დაუმკვიდრა მიჯნურობა. წაუღო სიყვარულმან სული, გული. მისი მიჯნურობისაგან ხე ესეთი გამოვიდა, რომლისა ნაყოფი ველად გაჭრა და გახელება იყო.. და რა ცხენისაგან ჩამოიჭრა დაბნდა და დიდხანს უჭკუოდ იდვა“.

ტარიელისა და ნესტანის შეხვედრა, ტარიელის ამის გამო დაბნედა ასეთივე ხერხითაა გადაწყვეტილი და, როგორც აღვნიშნე, ეს ამ ტიპის თხზულებათა მხატვრული თავისებურებაა, სახეებისა და განცდების ჰიპერბოლიზაციით შექმნილი.

თუმცა ძველი ეპოსის მსგავსად პოემაში კეთილს ბოროტი ძალები (ამ შეთხვევაში ქაჯები, დევები) ებრძვიან, „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი არაერთხელ აღნიშნავს, რომ ბოროტება მხოლოდ დროებითი მოვლენაა, მას არსება არ გააჩნია, რადგან „ბოროტიმცა რად შეექმნა კეთილისა შემოქმედსა“ (113,4) და „ღმერთი კარგსა მოავლინებს და ბოროტსა არ დაბადებს“ (1492,2). ოპტიმისტურ რწმენას ემყარება პოემის სიუჟეტიც. ბედნიერებას სწორედ ამ ქვეყნად უნდა მივაღწიოთ. „ვეფხისტყაოსნის“ გმირებიც მრავალ დაბრკოლებათა გადალახვის შემდეგ იმარჯვებენ ბოროტებაზე. ნესტანის გასანთავისუფლებლად გადახდილი

#11

ბრძოლები აღიქმება, როგორც მშვენიერების ძიება, ბოროტი ძალებისაგან სიკეთისა და სილამაზის განთავისუფლება.

სიუჟეტის განვითარებისათვის საგულისხმოა შემდეგი მომენტი: გავიხსენოთ შეტაკება ინდოეთის მეფე ფარსადანსა და, მეორე მხრივ, მაღალი, თავისუფალი სიყვარულის იდეების მატარებელ ნესტანსა და ტარიელს შორის. ფარსადანის არაგონივრული ნაბიჯი ეწინააღმდეგება ინდოეთის ეროვნულ ტენდენციებს, იწვევს დროებით კატასტროფას. მაგრამ ეს უფრო სიუჟეტის წარმართვის გარეგანს მხარეს ეხება. რეალური კონფლიქტი პოემაში თვით პერსონაჟების სულიერ ცხოვრებაში, მოქმედებისა და უმოქმედობის, გრძნობისა და გონების გარკვეულ დაპირისპირებაში უნდა ვეძიოთ. ეს შინაგანი ბრძოლა პოემის იდეალურ გმირთა გამარჯვებით

მთავრდება. ამიტომ მკითხველის ინტერესი მიმართულია გმირების სულიერ ცხოვრებისაკენ, რაც ქმნის იმ მძაფრ დრამატიზმს, რომლის გარეშე რუსთაველის პოემა ვერ ამაღლდებოდა შუასაუკუნეთა ყოველგვარი ტიპის სათავგადასავლო თუ სამიჯნურო რომანებზე.

ვეფხისტყაოსნის სიუჟეტი ორიგინალურ ჩანაფიქრს შეიცავს. პოემის შესავალში პირდაპირ აცხადებს, რომ იგი შთაგონებულია თამარ მეფით და პოემას სწორედ თავისი ამაღლებული (ამ შემთხვევაში „პლატონური“) სიყვარულის საგანს - თამარ მეფეს მიუძღვნის: „თამარს ვაქებდეთ მეფესა სისხლისა ცრემლ-დათხეული,

ვთქვენნი ქებანი ვისნი მე არ-ავად გამორჩეული.

მელნად ვიხმარე გიშრის ტბა და კალმად მე ნა რხეული,

ვინცა ისმინოს, დაესვას ლახვარი გულსა ხეული“ (6)

თავისი ეს მაღალი გრძნობა პოეტმა მხატვრულ სახეებში განახორციელა და შექმნა სიყვარულის დიდებული ჰიმნი. ნესტანის მეტაფორულ სახეს (ნესტანი - განრისხებული ვეფხი) ზუსტად ეხმაურება თამარზე ნათქვამი სიტყვები, რომელსაც მკითხველი ნაწარმოების პირველივე სტრიქონებში ეცნობა:

„ჩემი აწ ცანით ყოველმან, მას ვაქებ, ვინცა მიქია,

ესე მიჩს დიდად სახელად, არ თავი გამიქიქია,

იგია ჩემი სიცოცხლე, უწყალო ვითა ჯიქია,

მისი სახელი შეფარვით ქვემორე მითქვამს, მიქია“ (9).

როგორც ხშირად აღნიშნავენ, რუსთაველი და დანტე, ამ შემთხვევაში ორივენი თითქოს ერთნაირი საფუძვლიდან (იდეალური ქალისადმი მიმართული უწმინდესი გრძნობა) ამოდიან, მაგრამ სხვადასხვაგვარი პოეტური ფორმით გამოხატავენ თავიანთ სათქმელს. თუმცა ვეფხისტყაოსანი უშუალოდ არაფერს მოგვითხრობს თამარზე, იგი უკუფენს რუსთაველის განცდებს მისდმი და მათ მეორადი ანუ „ალეგორიული“ ფორმით წარმოადგენს. ფაქტიურად ეს, წერს მორის ბოურა, გმირულ გარემოში გრძნობათა დრამატიზაციაა. ამბის გაშლის მეშვეობით თავისი სიყვარულის განცხადებაა. ჩვენ გარდუვალად გვაგონდება დანტე და თუმცა რუსთაველი დანტესაგან იმით განსხვავდება, რომ თავის სათაყვანებელ არსებას გამორიცხავს მოთხრობის მდინარეებიდან, - მას შეეძლო დათანხმებოდა დანტეს იმაში, რომ იგიც

#12

„...ამურის მიერ

შთაგონებული ყურს მიუგდებს და ასე მღერის

და თვის გულისთქმას ამნაირად ამცნობს სამყაროს“.

ორივე პოემა ერთი ქალისადმი იდეალური სიყვარულიდან, ამბის გაშლის ფართო სქემიდან გამოდის, ამასთან რუსთაველი უფრო თანმიმდევრულად ატარებს სიყვარულის მისეულ კონცეფციას².

ყოველივე ეს მეტყველებს არა მარტო რუსთაველის პოეტური ჩანაფიქრის თავისებურებაზე, არამედ ამ ჩანაფიქრის სიუჟეტად გარდასახვის ორიგინალობაზეც, ამდენად გასაგები ხდება პროლოგის მე-9 სტროფის მითითება, რომ თითქოს პოემა „სპარსული ამბის“ თარგმანს წარმოადგენს. რუსთაველმა ამით შეარბილა ადრე ნათქვამი პოემა იგივე თამარის ქებაა) და ვითომდა „საგულგებელ წყაროზე“ მითითებით თავისუფალი მოქმედების საშუალება მოიპოვა, თანაც ამით ხაზი გაესვა პოემაში მოთხრობილი ამბის ნამდვილობას, რაც იმდროინდელი მკითხველის თვალში მეტ ღირსებას ანიჭებდა ნაწარმოებს.

ამ სტროფმა თავის დროზე გარკვეული გაუგებრობანი წარმოშვა პოემის წყაროთა ძიების საკითხში. თავი რომ დავანებოთ იმ უცილობელ ფაქტს, რომ ამ ტიპის (სიუჟეტი) არ აღმოჩნდა სპარსულ მწერლობაში, პოემაში აშკარად შეინიშნება ანტისპარსული ტენდენცია (ხვარაზმელთა ეპიზოდი, სასიძოს მოკვლა), შოთა რუსთაველის პოემა იდეური მიზანდასახულობით მთლიანად ეროვნულ-ქართულ საფუძველზეა აღმოცენებული. გარდა ზემოთ აღნიშნულისა, რომ ფაქტიურად პოემა მიმდევნილია თამარ მეფისადმი, ჩვენ ვნახეთ, რომ პოემაში წარმოდგენილი სოციალური გარემო ზუსტად ემთხვევა მე-12 საუკუნის საქართველოს ისტორიულ სინამდვილეს. ამასვე მოწმობს პოემაში გაშუქება ისეთი საკითხებისა, როგორიცაა ქალთა ემანსიპაცია, რაინდული თაყვანება მათადმი, რაც სრულიად უცხო იყო ისლამურ აღმოსავლეთში.

∴

მაგრამ ეს არ ნიშნავს იმას, რომ შოთა რუსთაველმა ბევრი რამ არ შეითვისა, როგორც აღმოსავლეთიდან, ისე დასავლეთიდან. მე-12 საუკუნის მწერლობისა და კერძოდ „ვეფხისტყაოსნის“ წარმოშობის კვლევის დროს არაფრით არ შეიძლება როგორც ბიზანტიური ნეოპლატონიზმის (ეს საკითხი შედარებით უკეთ არის დამუშავებული), ისევე კერძოდ კი სპარსული ეპოსის ყურადღების გარეშე დატოვება.

კონკრეტულად რომ წარმოვიდგინოთ ეს დებულება, პირველ რიგში უნდა შევხვით „ვეფხისტყაოსანს“, როგორც მხატვრულ ქმნილებას, რადგან, ჩვენი აზრით, სწორედ ამ ასპექტში ვლინდება აღმოსავლეთისა და კერძოდ სპარსული ეპოსის

² C. M. Bowra, *Inspiration and Poetry*, London, 1955, გვ. 50.

მიმართება რუსთაველის პოემასთან.

როგორც აღვნიშნეთ, „ვეფხისტყაოსანი“, რომელიც ერთი შეხედვით სადევგმირო ეპოსისა და სარაინდო-სამიჯნურო რომანის კონტექსტში შეიძლება განვიხილოთ, არსებითად თანამედროვე რომანის წინამორბედია, თუმცა

#13

პოეტური ფორმით იგი რომანტიული პოემის ქარგაზეა შექმნილი. მიუხედავად ამისა, „ვეფხისტყაოსანი“ ზოგი ნიშნით ახლოს დგას თავის წინამორბედებთან: მაგალითად, თავისი მხატვრული კონსტრუქციით გარკვეულ მსგავსებას ამჟღავნებს აღმოსავლურ რომანტიულ პოემასთან, რომლის უბრწყინვალეს ნიმუშს წარმოადგენს ნიჰამი განჯელის „ლეილმეჯნუნიანი“. ვეფხისტყაოსანში ჩვენ ცალკე შეგვეძლო გამოგვეყო ტარიელის მიჯნურობის ამბავი და ბოლოს მისი ველად გაჭრა, რომელიც თავის მხატვრული სურათით საოცრად ახლოს დგას აღმოსავლურ პოემებთან და კერძოდ ზემოთ ნახსენებ ნიჰამის „ლეილმეჯნუნიანთან“. ტარიელის სახეში ჩვენ ბევრ ნიშანთვისებას დავინახავთ აღმოსავლეთში შემუშავებული მიჯნურობის ტიპისას, ხოლო რაც შეეხება მისი თავგადასავლის პირველ ნახევარს, აქაც ასეთივე ვითარებაა, ვიდრე ტარიელის უკვე არსებითად დასრულებულ ცხოვრებაში არ ჩაერევა თვით ცხოვრებიდან მოვლენილი აქტიური ძალა ავთანდილის სახით. ამ შემთხვევაში, ისე როგორც სხვა პრინციპულ საკითხებშიაც, ვეფხისტყაოსანი დიამეტრალურად სცილდება აღმოსავლურ პოემას და სულ სხვა იდეების ხორცშესხმას ცდილობს (როგორც ცნობილია, ყაისსაც ჰქონდა საშუალება, რომ კვლავ დაბრუნებოდა ცხოვრებას. თუნდაც სხვათა აქტიური დახმარებით, მაგრამ თვით პოემის მიზანდასახულება უკვე თავისთავად უარყოფდა საკითხის ამგვარ გადაწყვეტას). ვეფხისტყაოსნის რენესანსულ მიდრეკილებათა ერთ-ერთ ნიშნად სწორედ იმას თვლიან, რომ აქ განსაკუთრებული ინტერესია გამოვლინებული ადამიანისა და მისი ცხოვრების მიმართ. ეს დებულება გარკვეულ ნაწილში უეჭველად მართებულია და მაშინ სრულიად ბუნებრივია, რომ ამ თვალსაზრისით ვეფხისტყაოსნის ავტორზე გარკვეული გავლენა მოეხდინა ფახრუდინ გორგანის „ვის ო რამინს“, ან უკეთ ვისრამიანის ქართულ თარგმანს, რომელიც მის დროს უკვე დიდი ხნის გავრცელებული უნდა ყოფილიყო ქართულ კულტურულ წრეებში. ვისრამიანი, რომელსაც მთელი თავისი გულისყური მიქცეული აქვს ამქვეყნიური ცხოვრებისაკენ (ზედმეტად ნატურალისტური მიდრეკილებით), გარკვეულ მასალას მისცემდა ვეფხისტყაოსნის ავტორს (თუმცა შოთა რუსთაველი პრინციპულ საკითხებში სრულიად სხვაგვარ ეთიკურ ნორმებს ქადაგებს და ძალზე შორსაა „ვის ო რამინის“

ხორციელი სიყვარულის გაგებისაგან). მე აქ არ ვჩერდები აგრეთვე აღმოსავლური პოეტიკის გარკვეულ გავლენაზე რუსთაველის ლექსზე.

როგორც ფაქტი, უნდა აღინიშნოს, რომ კლასიკური ხანის მწერლობას და, კერძოდ, აშკარად რენესანსული შთაგონებით შექმნილ ვეფხისტყაოსანს სოციალურ-პოლიტიკურად შესაფერ ნიადაგთან ერთად იდეურად კვებავდა მდიდარი ქართული ლიტერატურულ-ფოლკლორული ტრადიციები, არ უნდა დავივიწყოთ აგრეთვე ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის ფილოსოფიური მიმართულება და აღმოსავლური, კერძოდ, სპარსული მწერლობა.

ვეფხისტყაოსნის მკითხველმა, რომელიც თუნდაც ოდნავ არის გაცნობილი შუა საუკუნეების მსოფლიო ცივილიზაციის ისტორიას, არ შეიძლება გაოცებით არ წაიკითხოს პოემის ის ადგილები, სადაც ჩანს არაჩვეულებრივად თავისუფალი აზროვნება, უარყოფა ყოველგვარი რელიგიური დოგმებისა. პოემის ფურცლებიდან ჩვენს წინაშე წარმოსდგებიან ადამიანები, რომელთათვის უცხოა ყოველგვარი რელიგიური ფანატიზმი. გავიხსენოთ, რომ პოემის სიუჟეტი გაშლილია ისეთ დიდ სივრცეებზე, რომლებიც მოიცავენ ჩვენთვის ცნობილ ქვეყნებს: ინდოეთს, არაბეთს, სპარსეთსა (ხვარაზმს) და ჩრდილოეთ ჩინეთს

#14

(ხატაეთს) ან ავტორის ფანტაზიით შექმნილ გეოგრაფიულ დასახელებებს: მულღაზანზარს (ფრიდონის სამეფო), გულანშაროს ანუ ვაჭართა სამეფოს და ა. შ. ამიტომაც პოემის გმირები მაჰმადიანურ მრწამსს აღიარებენ, რამდენჯერმე არის ნახსენები პოემაში წმინდა წიგნი - ყურანი (იხ. სტრ. 351,1 და სხვ.) ტარიელი ყურანზე ეფიცება თავის ერთგულებას ნესტანს. მეორე ადგილას კი ნაჩვენებია სცენა, სადაც ისლამის მსახურნი („მუყრნი და მულიმნი“ იხ. სტრ. 351, 5) ცდილობენ უეცარი სიყვარულით დასნეულებული ტარიელის განკურნებას (აქ ცოტა არ იყოს დაცინვის კილოთი არიან მოხსენიებულნი მაჰმადის მსახურნი). მართალია, ამ შემთხვევაში, რადგან მოქმედება მიმდინარეობდა მაჰმადიანურ ქვეყნებში, ავტორი იცავს გარეგნულ სიზუსტეს, მაგრამ როგორც კი უფრო ღრმად ჩავუკვირდებით პოემას, ნათელი გახდება, რომ თვით პოემის ავტორი ქრისტიანული აღმსარებლობის ნიადაგზე დგას. საკმარისია აღინიშნოს, რომ სრულიად მოულოდნელ სიტუაციებში, როცა გარეგნულად მართლაც მუსლიმანური სამყაროა დახატული, აქა-იქ თავს იჩენს ქრისტიანი ავტორის თვალსაზრისი (მაგალითად, ერთ ადგილას ნახსენებია ქრისტიანული რელიგიის დღესასწაული „აღდგომა“, რომელსაც ტარიელი

ადარებს ინდოეთში სასიძოს შემოსვლის ზარ-ზეიმს, პოემაში რამდენჯერმე მოტანილია ციტატები ბიბლიიდან, დამოწმებულია პავლე მოციქული და ა. შ.).

მაინც მთავარი ის არის, რომ თუმცა რუსთაველი პოემაში არ ასახელებს ქრისტიანული ეკლესიის ზოგ აუცილებელ დებულებას (ქრისტიანული „სამება“ და სხვ.)³, ავტორი ღმერთს ისეთი ეპითეტებით ამკობს, რომლებიც სწორედ ქართული ქრისტიანული მწერლობის ენიდან იღებს სათავეს.

უფრო მეტიც, თვით პერსონაჟების მოქმედებაშიც არ არის დაცული რელიგიური სიზუსტე, ისინი ხშირად აზროვნებენ და მეტყველებენ სწორედ ქრისტიანულ ეკლესიის წიაღში შემუშავებული ცნებებით. ეს იმიტომ, რომ პოემაში ქრისტიანულ-ლიტერატურული ელემენტები მეტია, ვიდრე მუსულმანური. როცა პოემის გმირები ღმერთს ევედრებიან, ან ლოცულობენ, ადვილი დასანახავია, რომ ამ „მუსულმანებს“ ქრისტიანული ლოცვა და ვედრება აკერიათ პირზე (პროფ. მ. გოგიბერიძე). გავიხსენოთ ერთი ადგილი ავთანდილის ლოცვიდან და ჩვენთვის ნათელი გახდება ეს შეხედულება:

„ილოცავს, იტყვის: მაღალო, ღმერთო ხმელთა და ცათაო!

ზოგჯერ მომცემო პატიჟთა, ზოგჯერ კეთილთა მზათაო,

უცნაურო და უთქმელო, უფალო უფლებათაო,

მომეც დათმობა სურვილთა, მფლობელო გულისთქმათაო" (809)

რუსთველოლოგიაში აღნიშნულია არაერთი ფაქტი, როცა რუსთაველი ღვთაების გამოხატვის დროს აშკარად თანხდებდა ქართულ ქრისტიანულ მწერლობას, რომლის წიაღში ადრევე იყო დამუშავებული „უზენაესის“ გამოხატვის თავისებური პოეტური ენა.

მაგრამ სწორედ ის ფაქტი, რომ პოემაში მოქმედებენ მაჰმადიანი გმირები, მოწმობს პოეტის მიერ არა ქრისტიანობის უარყოფას საერთოდ, არამედ შემწყნარებლურ თვალსაზრისს, რაც, როგორც ზემოთაც ითქვა, მაშინდელი

#15

ქართული სახელმწიფოს გარკვეული პოლიტიკური მიმართულებიდან იღებს სათავეს რელიგიური პარტიკულარიზმიდან თავისუფალი განწყობილება, რაც

³ როგორც ცნობილია, სწორედ ამის გამო კლერიკალებმა ვეფხისტყაოსნის ხელნაწერებში ჩაუმატეს ერთი სტროფი, სადაც განკიცხულია რუსთაველი, რადგან იგი არც ერთხელ არ იხსენიებს ქრისტიანულ სამებას, რაც თითქოს ქრისტიანული ეკლესიიდან განდგომას ნიშნავდა.

ძალზე თავისებურ ელფერს ანიჭებს „ვეფხისტყაოსანს“, ადრევე იყო შემჩნეული რუსთველოლოგიურ მეცნიერებაში (მაგ. ამასვე აღნიშნავდა 1912 წელს ინგლისური გამოცემის რედაქტორი ოლივერ უორდროპი)⁴.

ვეფხისტყაოსანი ამჟღავნებს მისი ავტორის ღრმა ფილოსოფიურ განსწავლულობას, შოთა რუსთაველი შესანიშნავად იცნობს შუა საუკუნეების მსოფლიოში ანტიკური ფილოსოფიის მემკვიდრეს ბერძნულ ნეოპლატონიზმს, რომელსაც საქართველოშიც ჰყავდა ბრწყინვალე წარმომადგენლები. აკად. ნ. მარი თავის სპეციალურ ნაშრომში, რომელიც მან უძღვნა ქართველ ნეოპლატონიკოსთა ერთ-ერთ მეთაურს იოანე პეტრიწს, აღნიშნავდა, რომ ქართველები X-XI საუკუნეებიდანვე ფილოსოფიის სფეროში იმავე კითხვების კვლევა-ძიებაში იყვნენ, რა კითხვებიც აინტერესებდათ იმ ხანის მოწინავე საქრისტიანო ქვეყნების მოაზროვნეებს როგორც აღმოსავლეთში, ისე დასავლეთში. ამ შემთხვევაში სხვებისაგან, სახელდობრ ევროპელთაგან იმით განსხვავდებოდნენ, რომ იმ ხანებში ქართველებმა სხვებზე უწინ გასცეს პასუხი ფილოსოფიური აზროვნების ახალ მიმართულებას და აღჭურვილნი იყვნენ იმ დროისათვის სამაგალითო კრიტიციზმით, რომელსაც საგნად ჰქონდა ბერძენთა ნაწერების განხილვა თვით ორიგინალშივე.

ვეფხისტყაოსნის ავტორი კარგად იცნობს შემდეგში დასავლეთ ევროპაში ასე გახმაურებულ არეოპაგიტიკულ ქრისტოლოგიას (ავტორი მე-5 საუკუნის მოღვაწე პეტრე იბერიელი). შეხვედრის აშკარა ფაქტებს ვეფხისტყაოსნის ავტორისა და არეოპაგიტიკულ ნააზრევს შორის ვხვდებით არა მხოლოდ ცალკეული ტერმინების მსგავსების სახით, არამედ თვით ზეციური იერარქიის წარმოსახვის დროსაც. (ერთ ადგილას პოემაში დამოწმებულია არეოპაგიტული წიგნების ავტორიც. შოთა რუსთაველი განსაკუთრებულ სიახლოვეს ამჟღავნებს, აგრეთვე, მის წინამორბედ ქართველ ნეოპლატონიკოსებთან, კერძოდ, გამოჩენილ ქართველ ფილოსოფოს იოანე პეტრიწთან (აკად. შ. ნუცუბიძე).

ღმერთს იმავე სიტყვებით იხსენიებს და ამკობს რუსთაველი, როგორც ეს ქართულ ქრისტიანულ მწერლობაში იყო მიღებული („მაღალი“, „დაუსაზამო“, „უჟამო ჟამი“, „ნათელი“ და სხვ.), მაგრამ იგი მაინც თავისი ძირითადი მიმართულებით უფრო ახლოს ქრისტიანულ ნეოპლატონიზმთან დგას და ასევე ფილოსოფიურ ასპექტში მსჯელობს ადამიანური ცხოვრების „ამქვეყნიურ“ თუ „იმქვეყნიურ“ საკითხებზე.

საკმარისია გავიხსენოთ ნესტანის ღრმა ფილოსოფიური შინაარსის წერილი, რომ ჩვენთვის ნათელი გახდეს ეს დებულება.

⁴ Shot'ha Rust'haveli, The man in the panter's skin... London, 1912, IV-V.

„ღმერთსა შემვედრე, ნუთუ კვლა დამხსნას სოფლისა შრომასა.

ცეცხლსა, წყალსა და მიწასა, ჰაერთა თანა ძრომასა;

მომცნეს ფრთენი და ავფრინდე, მივხვდე მას ჩემსა ნდომასა,

დღისით და ღამით ვხედვიდე მზისა ელვათა კრთომასაო“.

აქ აშკარა გამოძახილია ჯერ კიდევ ანტიკური ფილოსოფიიდან მომდინარე მოძღვრებისა ოთხი ელემენტის შესახებ (ემპიდოკლე, V საუკ.

#16

ძვ. წელთაღრიცხვით), რომელიც თავისებური სახით შევიდა ნეოპლატონიზმში, „მზის ელვათა კრთომის" სამყარო არ არის ბიბლიური ქრისტიანობის სამოთხე, არამედ იგი რელიგიის ფილოსოფიის მიერ შექმნილ მისტიურ სამყაროს წარმოადგენს. რუსთაველი შესანიშნავად იცნობს ნეოპლატონურ თეოსოფიასა და თეოგონიას და იგი მისი მსოფლმხედველობის ერთ-ერთი შემადგენელი ელემენტია.

მაგრამ ამასთან არ უნდა დავივიწყოთ, რომ რუსთაველი არსებითად სხვაგვარად უყურებს იმ პრობლემებს, რომელიც წამოაყენა ქრისტიანობამ (ისევე როგორც საერთოდ მონოთეისტურმა რელიგიებმა, რასაკვირველია, სხვადასხვა ვარიაციებით) რუსთაველისათვის უცხოა ის ძირითადი მოტივები, რომლებიც მსჭვალავენ ქრისტიანობას. მაცხოვრობის, ადამიანის თანდაყოლილი ცოდვის და ამქვეყნიური არარაობის განცდა რუსთაველისათვის დამლეული პრობლემაა. ასევე დამლეულია რუსთაველის მიერ ნეოპლატონისტური ფილოსოფიის აშკარა ასკეტური განწყობილებანი (ნეოპლატონიზმს მართებულად უწოდებენ სიკვდილის ფილოსოფიას).

რუსთაველმა გაბედულად დასვა შუა საუკუნეებისათვის სრულიად ორიგინალური პრობლემა, ადამიანის ადგილისა, მისი ხვედრის შესახებ ამქვეყნიურ სამყაროში, და მას ჭეშმარიტად რენესანსული გადაწყვეტა მისცა. მართლაც, სხვას რომ თავი დავანებოთ, ამ პრობლემის დასმა უკვე თავისთავად იყო იგნორაცია ოფიციალური სარწმუნოებისა. პროფ. შალვა ნუცუბიძე აღნიშნავს: „Конечно, в „Витязе...“ воспевается и рыцарство и любовь, но это не есть все, что служит в поэме предметом художественного изображения... Человек, его судьба, его жизнь – вот основная тема этой гуманистической поэмы, раннего возрождения“⁵.

შოთა რუსთაველი სიცოცხლის, ადამიანის ამქვეყნიური ბედნიერების დიდი

⁵ Творчество Руставели., Тб., 1958, გვ. 16.

მომღერალია. ადამიანი ბრძოლისა და შემდეგ ამ ბრძოლაში მიღწეული გამარჯვებისათვის არის დაბადებული. მას შემწედ ღმერთი ჰყავს, რადგან ღმერთი „ბოროტს არ დაბადებს“ და კეთილის გამარჯვებას უწყობს ხელს. ქვეყანა „უთვალავი ფერით“ იმიტომ არის გაჩენილი, რათა ადამიანი დატკბეს მისი მშვენიერებით, მართალია, კაცს შეიძლება დაბრკოლებანი შეხვდეს; იქნებ მძიმე ტანჯვაც არგუნოს ბედმა, მაგრამ ყველაფერი ეს დროებითია, წარმავალი (გამოწვეული „მუხთალი საწუთროს“ მიერ), რადგან ადამიანს შემწედ ღმერთი ჰყავს და იგი მას არ გასწირავს. ქმედობა და აქტივობა ამ გამარჯვების ყველაზე მნიშვნელოვანი პირობაა. გასაჭირს კაცი არ უნდა გაუდრკეს. „ნეტარ მამაცი სხვა რაა, არ გასძლოს რაცა ჭირია“, გულის გატეხა არ არის ვაჟკაცის შესაფერი რამ: „წესი არის მამაცისგან მოჭირვება, ჭირთა თმენა“. გონიერი და გმირული სულის მქონე ადამიანი ბოლომდე ცდის თავისთავს; „სიკვდილამდის ვის მოუკლავს თავი კაცსა მეცნიერსა“, ადამიანი დაბადებულია ამ ქვეყნად, რომ უყვარდეს და იცოდეს ამ სიყვარულის ფასი. სიყვარული არის ისეთი მადლი, რომელიც ადამიანს აკეთილშობილებს და კეთილი საქმეებისაკენ წარმართავს; „სიყვარული აგვამაღლებს“ ამბობს პოეტი და ქებათა-ქებას უძღვნის მეგობრობის, მმადნაფიცობის წმინდა კავშირს, რომლის გარეშე ათასჯერ უფრო ძნელია ცხოვრებაში წამოჭრილ დაბრკოლებათა გადალახვა. მეზრდოლი, მეგობრისათვის თავდადებული გმირი აქაც მიაღწევს თავის საწადელს და იმ ქვეყნადაც განიშხადებს. საუკუნო სასუფეველს:

#17

„ვერ დაიჭირავს სიკვდილსა გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი;
მისგან გასწორდეს ყოველი სუსტი და ძალ-გულოვანი;
ბოლოდ შეყარნეს მიწამან ერთგან მოყმე და მხცოვანი,
სჯობს სიცოცხლესა ნაზრახსა სიკვდილი სახელოვანი!“.

პოეტის აზრით, ადამიანი უმაღლესი ქმნილებაა და მას სრული უფლება აქვს დატკბეს ამქვეყნიური სიკეთით. უსაზღვრო რწმენა ადამიანისადმი - აი, ვეფხისტყაოსნის უმთავრესი პათოსი და სწორედ, ამ ასპექტში უნდა დაისვას საკითხი, შოთა რუსთაველის, როგორც შუა საუკუნეების უდიდესი ჰუმანისტისა.

ამ სიმაღლეების მიღწევა შეუძლებელი იყო ქრისტიანული რელიგიის ან თუნდაც ქრისტიანული ფილოსოფიის საზღვრებში დარჩენით. რელიგიური შეზღუდულობიდან რუსთაველის საბოლოო განთავისუფლებაში უდიდესი როლი ითამაშა XII საუკუნის ქართულმა სინამდვილემ, რომელმაც ქრისტიანობის

„შევიწროების“ შედეგად ახალი საერთო იდეალები წამოაყენა. უდიდესი როლი ითამაშა თვით პოეტის მხატვრულმა ინტუიციამ. შოთა რუსთაველი მსოფლმხედველობის ახალ სიმაღლეებს მისწვდა არა რეფლექსისა და ლოგიკური აზროვნების გზით, არამედ გენიალურ პოეტური ინტუიციით⁶.

რუსთაველის მსოფლმხედველობის ქვაკუთხედი არის მაღალი ჰუმანიზმი. იგი თავით ბოლომდე გასდევს ვეფხისტყაოსანს, მის მხატვრულ სისტემას, პერსონაჟებს, რომლებიც მოქმედებენ პოემაში და თავის აშკარად რენესანსული სულით გასაოცარი ძალით არღვევენ შუა საუკუნეთა წყვდიადში გაბატონებულ ქრისტიანულ ასკეტურ ჩარჩოებს. ამ თვალსაზრისით, რუსთაველი არის დიდი წინამორბედი იმ დიდი მოძრაობისა, რომელიც მომდევნო საუკუნეებში აღორძინდა და ევროპული ჰუმანიზმის სახელითაა ცნობილი;

∴

ვეფხისტყაოსანში დომინანტობს ორი იდეურ-თემატიკური მოტივი - სიყვარული და მეგობრობა. ასევე სრულიად სხვაგვარი შარავანდედით ბრწყინავს პოემაში ორი წყვილი: ნესტან-დარეჯანი და ტარიელი, თინათინი და ავთანდილი. მოყმე რაინდი, როგორც მას პოემა იცნობს, წარმოდგენილია ორი კომპონენტის გარეშე - იგი მიჯნური და სამაგალითო მეგობარი უნდა იყოს. შოთა რუსთაველის სამშობლოში სწორედ „ვეფხისტყაოსანმა“ განამტკიცა ეს შეხედულება. როცა ახსენებენ სიტყვა „რაინდს“, პირველ რიგში გულისხმობენ სწორედ ვეფხისტყაოსნის გმირებს: ტარიელს, ავთანდილსა და ფრიდონს. ხოლო ვინც ამ გმირებს გაიცნობს, მიხვდება, რომ რაინდი არ ნიშნავს უბრალოდ გმირს, ღონიერ ვაჟკაცს, რომელსაც მხოლოდ თავის გამოჩენის სურვილი ამოძრავებს. რაინდობა გმირულ შემართებასთან ერთად თავმდაბლობას, ერთგულებას და მეგობრობისათვის თავდადებას ნიშნავს, რაინდის ხასიათის ფაქიზი თვისებები ქალისადმი მოკრძალებულ დამოკიდებულებაში მჟღავნდება. შოთა რუსთაველმა ვეფხისტყაოსანში გმირი ვაჟკაცის ეს თვისებები წამოსწია წინ და დიდი პოეტური ძალით დაგვიხატა რაინდობის მაღალი იდეალი .

არაბეთის მხედრობის მეთაური, რჩეული ჭაბუკი - ავთანდილი მალულად ეტრფის არაბთა მეფის ქალს - მშვენიერ თინათინს, მაგრამ მას სწორედ რაინდობის

⁶ მ. გოგიბერიძე, „რუსთაველი...“, 1961, თბილისი, გვ. 28-59.

ქეშმარიტი მიჯნურობის წესები უკარნახებს ავთანდილს, რომ ეს სიყვარული დაფარულად ატაროს და არავის არ აგრძნობინოს გულის საიდუმლო. გრძნობების გამჟღავნებით კი არა, საქმით უნდა დაუმტკიცოს სატრფოს მარადიული ერთგულება. ავთანდილი პირნათლად ასრულებს თინათინის ძნელ დავალებებს.

ან და გავიხსენოთ ნესტან-დარეჯანისა და ტარიელის პირველი შეხვედრის ამბავიც. ტარიელი დასძლევს ამ ნახვით გამოწვეულ სულიერ ტკივილებს და ნესტანისავე დავალებით მიემგზავრება, რათა თავისი ვალი მოიხადოს სატრფოსა და სამშობლოს წინაშე - გმირულ ბრძოლაში ამარცხებს ურჩ ხატაელებს.

ვეფხისტყაოსნის რაინდებისათვის ძალზე დამახასიათებელია ქეშმარიტი მეგობრობის თაყვანისცემა. ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი უანგარო, თავდადებული მეგობრები არიან. აკად. ნ. მარი ვეფხისტყაოსანში აღწერილ მეგობრობაში ხედავდა ძველ ქართულ ხალხური ზნე-ჩვეულების მმადნაფიცობის თავისებურ გამოვლინებას, ან უკეთ ახალ საფეხურს, რომელიც პირად სიმპათიასთან ერთად დამშვენებულია მაღალი ინტელექტუალიზმით. მეგობრები არა მარტო გრძნობენ ერთმანეთისაკენ დაუოკებელ სწრაფვას არამედ გონების თვალთა წვდებიან ერთმანეთის გასაჭირს და ღრმა ანალიზს უკეთებენ ერთურთის საქციელს. გავიხსენოთ იგივე სცენა, როცა ტარიელის სასოწარკვეთილებას უპირისპირდება ავთანდილის ფხიზელი გონება. სწორედ ავთანდილის გონიერმა რჩევამ და წინდახედულებამ გამოიყვანა ტარიელი ღრმა სულიერი აფექტიდან და დაუბრუნა იგი ბრძოლისა და მოქმედების ქვეყანას.

ამ სამი გმირის სახით ავტორმა მეგობრისათვის თავგანწირვის შესანიშნავი მაგალითები დაგვიხატა. ავთანდილი დასტოვებს თავის ქვეყანას, თავის სატრფოს და ტარიელის დაკარგული მიჯნურობის საძებრად ფათერაკებით სავსე გზას გაუდგება.

„ხამს მოყვარე მოყვრისათვის თავი ჭირსა არ დამრიდად,

გული მისცეს გულისათვის, სიყვარული გზად და ხიდად“.

ავთანდილმა ფრიდონთან ერთად ღირსეულად მოიხადა მეგობრობის ვალი, იპოვა ქაჯეთის ციხეში დამწყვდეული ნესტანი. შემდეგ კი გმირებმა დაიხსნეს მოტაცებული მზეთუნახავი.

ასეთივე თავდადებით უპასუხა ტარიელმა ავთანდილს, როცა ინდოეთში დაბრუნების ნაცვლად არაბეთში გაჰყვა მას. ვეფხისტყაოსნის რაინდობას თავისებურ ელფერს აძლევს ტარიელისა და ასმათის სპეტაკი მეგობრობაც. ასმათმა ტარიელთან ერთად გაუძლო ათასგვარ სიძნელეს და ჭირში არ მიატოვა იგი.

ქალისა და ვაჟის ისეთი უანგარო მეგობრობა, როგორც ვეფხისტყაოსანშია აღწერილი, მსოფლიო პოეზიაში უნიკალური მოვლენაა.

პოემის გმირ მამაკაცებს მხარს უმშვენებენ სულიერი და ფიზიკური მშვენიერებით აღსავსე ქალები: ნესტანი, თინათინი, ასმათი... პოეტს არაჩვეულებრივი მხატვრული ძალით, გარკვეული თანმიმდევრობით შევყავართ მათ სულიერ სამყაროში. საკმარისია თვალი გავადევნოთ ტარიელისა და ნესტანის სამიჯნურო ურთიერთობის პერიპეტიებს, რომ ჩვენთვის ნათელი შეიქმნეს, თუ რა მაღალი მორალური და ეთიკური სულიერი წყობის ადამიანებთან გვაქვს საქმე.

ვეფხისტყაოსნის ავტორის უპირველესი მხატვრული ამოცანა თავისუფალ, მისთვის იდეალად წარმოდგენილ ადამიანთა წარმოსახვაა, რომელთაც იგი ეძებს იმ ხანებში სოციალური აღმავლობის გზაზე მდგარ ფეოდალური კლასის წიაღში. ამითაა გამოწვეული პოემის უპირველეს გმირთა არაჩვეულებრივი გამორჩეულობა,

#19

როგორც ფიზიკური, ისე სულიერი მშვენიერების სფეროში, არისტოკრატიული ბრწყინვალეობა და ქცევითა დახვეწილობა. პოემაში წარმოდგენილ იდეალურ გმირებს - მეფე-ქალებს: ნესტანსა და თინათინს, მოყმე-რაინდებს: ტარიელსა და ავთანდილს სიყვარულისა და მეგობრობის უფაქიზესი გრძნობები ამოძრავებთ, რაც პოეტს მათი მხატვრული სახის ყოველმხრივი გამოკვეთისათვის სჭირდება.

პრობლემა, რომელიც ამ შემთხვევაში განსაკუთრებულ ყურადღებას იმსახურებს, ეხება პოემაში მოქმედი სახეს-ხასიათების ბუნების გახსნას. აქ უნდა გამოჩნდეს რუსთაველის, როგორც პოეტისა და მოაზროვნის ნამდვილი სახე, რადგან ხასიათის ასე თუ ისე გადაწყვეტა უკვე ავტორის მრწამსია, მისი პოეტური ენის ქეშმარიტი ნიშანთვისებაა. მართლაც, ვეფხისტყაოსანი ბრწყინვალედ ადასტურებს ამ დებულებას. რუსთაველმა უკვდავი სიმღერა მიუძღვნა უკეთილშობილეს ადამიანურ გრძნობებს, უმღერა ისეთ სამყაროს, როგორიც მას იდეალში ესახებოდა და იგი სამყარო დაასახლა ისეთი საოცრად მშვენიერი ადამიანებით, როგორიცაა ნესტანი და თინათინი, ტარიელი, ავთანდილი და ფრიდონი.

შეიძლება თამამად ითქვას, რომ ნესტანი და ტარიელი, თინათინი და ავთანდილი უკვდავი სახეებია მსოფლიოს ლიტერატურაში. თავისი ესთეტიკური თუ ეთიკური მონაცემებით ისინი ყველაზე მდიდარ მასალას გვაწვდიან, რათა რუსთაველი შუა საუკუნეთა უდიდეს ჰუმანისტად დავსახოთ.

ძალზე საგულისხმოა ამ თვალსაზრისით პოემაში წარმოდგენილი სახე ფატმან ხათუნისა, მსუბუქი სატრფიალო გრძნობათა ცვალებადობის ადვილად გადამტანი ქალისა. ფატმანის ეპიზოდს, რომელიც თითქოს ავტორის ძირითადი

მხატვრული ამოცანის მიღმა დგას, თავისი რეალისტური ფერწერით გარკვეული კოლორიტი შემოაქვს პოემაში. რეალისტურ ფერწერასთან ერთად ეს ეპიზოდი სუნთქავს არაჩვეულებრივი მიწიერი სიცოცხლით, მსუბუქი ჰუმორით და ბრწყინვალედ ავლენს პოემის ავტორის მხატვრულ შესაძლებლობათა მრავალფეროვნებას. ვეფხისტყაოსანს, როგორც თანამედროვე რომანის წინამორბედს, ყველაზე საგულისხმო შტრიხებით სწორედ ფატმანის ეპიზოდი ამდიდრებს (ასმათი - რეალისტური საღებავებით შესრულებული ხასიათია) ამის გამო ჯერ კიდევ 1884 წელს ცნობილი ავსტრიელი მწერალი ბარონ ზუნტერი აღნიშნავდა: „მიუდგომლობა გვაიძულებს გენიოსი ვუწოდოთ რუსთაველს, რადგან მან შექმნა რომანი იმ დროს, როცა ეს ჟანრი ეპიკური პოეზიისა ჯერ არ არსებობდა ევროპაში“⁷.

ვეფხისტყაოსანი სიყვარულის წარმტაცი პოემაა და ძმოზა-მეგობრობა აქ ამ დიადი გრძნობის სფეროში შემოდის. ისინი ისევე არ უპირისპირდებიან ერთმანეთს, როგორც ტარიელი ავთანდილსა და ნესტანი თინათინს. „იმაში დაეჭვება, - წერდა შუა საუკუნეთა ევროპული მწერლობის ცნობილი სპეციალისტი აკად. შიშმარიოვი - რომ ვეფხისტყაოსანი სიყვარულის პოემაა, შეუძლებელია, და დავაც იმაზე წარმოვს, რომელი წყვილი ჩაითვალოს მთავარ ფიგურად, თინათინ-ავთანდილი თუ ნესტან-ტარიელ⁸. მართლაც, თუ იმაში დაეჭვება შეუძლებელია, რომ ვეფხისტყაოსანი უწინარეს სიყვარულის პოემაა, ასევე შეუძლებელია დავეჭვდეთ, რომ მთავარი პერსონაჟებიც სწორედ ისინი არიან, რომელთა ურყევ სიყვარულსაც უთმობს ყველაზე მეტ ადგილს შოთა რუსთაველი.

#20

ეს გამომჟღავნებულია შესავალშიცა და დასასრულშიც, სადაც პოეტი ტარიელის შეწევნას ითხოვს და მასვე ვგრძნობთ იმ სიმძიმის ცენტრის მიხედვითაც, რაზეც ტრიალებს მთელი პოემა. თინათინი და ავთანდილი გარკვეულად ავსებენ ნესტანისა და ტარიელის სახეებს და ერთ მთლიან წარმოდგენას გვიქმნიან პოეტისათვის იდეალად მიჩნეულ გმირთა წარმოსახვისათვის.

სიყვარული პოეზიის მარადიული თემაა. მას უმღეროდნენ რუსთაველზეც ბევრად ადრე, იგი მსჭვალავს სპარსულ რომანტიკულ პოეზიას, სიყვარულის ჰიმნებს თხზავდნენ სწორედ რუსთაველის თანამედროვე პროვანსელი პოეტები, სიყვარულის პლატონური თეორია მთელ მსოფლიოში ათასგვარ ნიუანსს იძენდა, ხან

⁷ „Кавказ“ 1884, Тбилиси, № 265.

⁸ Е. Шишмарев, Шота Руставели, ИАН, Москва – Ленинград. 1938, № 6.

ნეოპლატონური მისტიკური სარჩულით, ხან სუფისტური საგალობლის სახით გვევლინებოდა აღმოსავლეთისა და დასავლეთის პოეზიაში. სიყვარულს თავისი მუდმივი ადგილი (თუმცა მეტ-ნაკლებად) ჰქონდა დასავლეთ-ევროპულ რაინდულ რომანებშიც. და აქ იწყება საკითხის არსებითი მხარე. ზოგჯერ აღნიშნავენ, რომ რუსთაველის მთავარი დამსახურება ის არის, რომ შუა საუკუნეთა წყვილიდან მან სწორედ ამ ქვეყანაზე იპოვა სივრცეები სიყვარულის გამარჯვებისათვის, მაგრამ ეს საკითხის მხოლოდ ერთი მხარეა, მთავარი კი მაინც ის არის, რომ რუსთაველმა უმღერა ისეთ სიყვარულს, რომლის ბადალი ძნელია გამოიძებნოს მსოფლიო ლიტერატურის საგანძურში. მისი სახელია რუსთაველური სიყვარული, სპეტაკი (აქ იგი ახლოსაა დანტესთან) და ამავე დროს, სიცოცხლით სავსე ადამიანური გრძნობები (აქ შორდებიან „ღვთაებრივი კომედია“ და ვეფხისტყაოსანი). იგი კეთილი და რაინდული საქმეებისაკენ მიმართავს, აკეთილშობილებს და ასპეტაკებს ადამიანის სულს და აღავსებს ყველა იმ სინათლით, რაც შეიძლება ინატროს ადამიანმა „კაცთათვის მოცემულ უთვალავ ფერთა“ სამყაროში. საგულისხმოა ცნობილი ინგლისელი მკვლევრის, მსოფლიო პოეზიის შესანიშნავი მცოდნის მორის ბოურას შემდეგი სიტყვები: „რუსთაველის ორიგინალობა ის არის, რომ იგი სიყვარულს როდი უყურებს, როგორც რაღაც არანორმალურს, იგი ისეთი ძალაა, რომელიც კეთილისკენ წარმართავს მას, ვისაც იგი დაუფლებია... რუსთაველსა და სხვა რომანტიკულ პოეტებს შორის ის განსხვავებაა, რომ მაშინ, როცა მათ უპირატესად გართობა და დროსტარება აინტერესებთ, რუსთაველს გარკვეული, თითქმის რელიგიური მისია და შეხედულებანი გააჩნია. ერთი მხრივ საგმირო საქმეებისა და მეორე მხრივ რეალობის ჯანსაღი გრძნობის - სიყვარულის პლატონურ მოძღვრებასთან შენივთებით, რუსთაველი გვიჩვენებს, თუ რა ადგილი უნდა დაეჭირა მას ცხოვრებაში. მისი აზრით, ასეთი სიყვარული რეალურ სამყაროში უნდა არსებობდეს და დაკავშირებული უნდა იყოს ვაჟკაცურ საქმეებთან. რუსთაველი თავის მოძღვრების აზრს უფრო გულდასმით და მეტი თანმიმდევრობით ამუშავებს, ვიდრე ამას ფრანგული და სპარსული რომანების მწერლები აკეთებდნენ და საჩინოს ხდის, რა მოხდებოდა, რომ ადამიანებს აქამდე მიეღწიათ“⁹.

ვეფხისტყაოსანი, სიბრძნისა და პოეზიის ამოურწყველი საგანძური, თანდათან იკავებს თავის კუთვნილ ადგილს მსოფლიო პოეზიის უპირველეს შედეგთა შორის. სწორედ ამ კეთილშობილურ მიზანს ემსახურება შოთა რუსთაველისადმი მიძღვნილი იუბილეც, რომელიც ქართველ ხალხთან ერთად ასეთი დიდი სიყვარულით აღნიშნა მთელმა პროგრესულმა კაცობრიობამ.

⁹ M. Bowra, Inspiration and Poetry, London, 1955, გვ. 67.